

УДК 334.02

Семченко-Ковальчук О.Б.,
здобувач*

Чернігівський державний технологічний університет

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку національної ринкової економіки підприємницький сектор виконує свою провідну роль і виступає гарантом стабільності суспільства та підвищення рівня життя громадян. Світовий досвід та практика господарювання свідчать, що підприємства малого та середнього бізнесу є однією із рушійних сил економічного розвитку, ефективним засобом структурної перебудови, подолання диспропорцій на окремих сегментах ринку, активізації інноваційної діяльності, розвитку конкуренції, утворення нових робочих місць і зниження безробіття.

Малий та середній бізнес як вагомий модернізаційний чинник економіки характеризується раціональними формами управління, стимулює конкуренцію, сприяє послабленню монополізму, позитивно впливає на структуру господарства та на якісну характеристику валового внутрішнього продукту, розширює сферу свободи ринкового вибору як для виробника, так і для споживача, забезпечує більш швидку реалізацію інновацій та розширення соціальної бази регіонів й країни в цілому [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції розвитку малого та середнього бізнесу, його роль в економічному розвитку країни та регіонах є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: З.С. Варналії [3; 13], Л.І. Вороніна [4], В.М. Геєць [13], Б.М. Данилишин [6], В.І. Кредісов [10], Г.М. Рижаківа [14], М.П. Бутко [1], Е.М. Лібанова [13], З.В. Герасимчук [5] та ін. Ними було розглянуто процес становлення малого і середнього бізнесу в Україні та особливості його здійснення в умовах посилення глобалізаційних тенденцій. Вивчалися основні причини гальмування розвитку малого та середнього бізнесу і перспективи його розвитку як в Україні, так і на регіональному рівні. Такі науковці, як О.І. Благодарний [2], П.В. Єгоров та О.І. Карпова [8] та ін. у своїх роботах приділяють увагу аналізу окремих показників діяльності малих та середніх підприємств.

Незважаючи на значну кількість досліджень щодо діяльності малих і середніх підприємств, залишаються недостатньо вивченими особливості розвитку і функціонування малого і середнього бізнесу в конкретному регіоні. Отже, дана тема є актуальною і потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз діяльності малого і середнього бізнесу в Чернігівській області на основі використання статистичних методів, виявлення причин гальмування функціонування малого і середнього бізнесу та окреслення основних напрямів його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні Україна докладає значних зусиль для створення сприятливих умов ведення бізнесу у всіх регіонах України, які відрізняються один від одного пріоритетами соціально-економічному розвитку, наявністю та кваліфікацією робочої сили, природних ресурсів, структурою промисловості та інше. Саме тому кожен регіон є унікальним та має свої особливості та конкурентні переваги. Найбільш динамічним елементом структури народного господарства, що постійно змінюється та впливає на розвиток регіону є малий та середній бізнес.

Успішне функціонування підприємництва є вагомим чинником розв'язання важливих соціально-економічних проблем і суперечностей, а також виступає запорукою подальшого інтенсивного зростання регіону і держави в цілому. Малі та середні підприємства як самостійні елементи ринкової економіки займають переважну частку в таких галузях економіки, як оптова та роздрібна торгівля, харчова промисловість та будівництво, одночасно стимулюючи розвиток конкуренції в економіці, забезпечуючи зайнятість населення та сприяють збільшенню обсягу вироблених товарів і послуг у конкретному регіоні.

Діяльність суб'єктів малого і середнього бізнесу орієнтована, в першу чергу, на місцевий ринок і життєво залежить від умов, які створюються для їх існування на місцевому рівні. В сучасних умовах розвиток малого і середнього бізнесу є одним з найважливіших факторів вирішення соціально-економічних проблем регіонів.

* Науковий керівник: Дерій Ж. В. – к.е.н., доцент

У сучасних умовах, коли відбувається розширення економічної самостійності регіонів, по-новому визначається роль малого і середнього бізнесу саме для регіонального розвитку. Це зумовлено тим, що менеджмент малих і середніх підприємств максимально використовує економічний потенціал регіону, добре володіє рівнем попиту на регіональних ринках, організовує виробництво продукції під замовлення.

Малий і середній бізнес охоплює найрізноманітніші види економічної діяльності, маючи при цьому значні конкурентні переваги порівняно з великим бізнесом: їх продукція є більш якісною і не потребує значних капіталовкладень.

Упродовж останніх років у Чернігівській області формуються позитивні тенденції щодо розвитку підприємництва. Йдеться не лише про кількісне зростання суб'єктів малого і середнього бізнесу, а й про поступову переорієнтацію на виробництво, впровадження нових технологій, поліпшення якості продукції, інноваційний розвиток. Підприємці сьогодні складають вагомую частину середнього класу в Україні та Чернігівській області.

Економічні показники, що характеризують стан розвитку малого та середнього підприємництва, свідчать про позитивну динаміку росту цього сектора та його частки в загальноекономічному потенціалі області.

Сучасному малому та середньому підприємству притаманні свої особливості, переваги й недоліки. Показниками вагомості ролі бізнесу є передусім дані про його кількісні параметри. За підсумками 2011 року частка малих та середніх підприємств у загальній кількості підприємств досліджуваної області складає 99,4% (рис. 1).

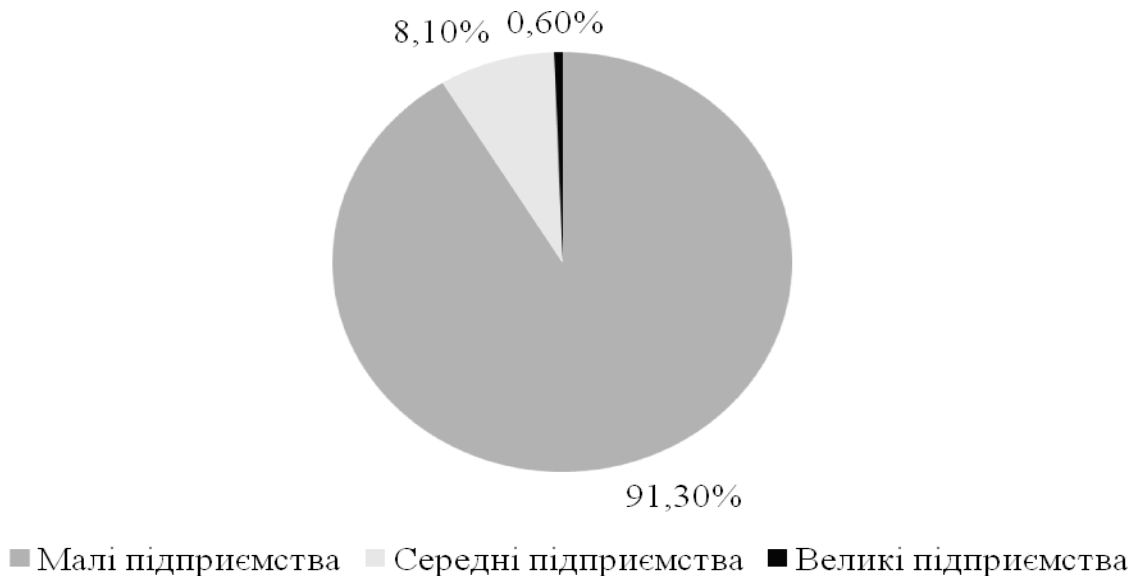

Рис. 1. Структура суб'єктів господарювання Чернігівської області в 2011 році
Джерело: [11]

При цьому, частка малих підприємств вище у містах Чернігові та Прилуках (відповідно 92,8% і 92,0%), Борзнянському та Чернігівському районах (92,1% та 93,8%), а середніх підприємств – в м. Ніжині (12,5%), Срібнянському, Носівському, Талалаївському та Щорському районах (відповідно 13,8%, по 12,5% та 12,2%) [11].

Аналізуючи кількість малих і середніх підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у 2011 році, слід відмітити, що протягом останніх років кількість середніх підприємств залишається на тому ж рівні – 4 підприємства, який дорівнює середньому показнику по Україні (див. рис. 2).

Найбільша кількість середніх підприємств – 5 на 10 тис. осіб наявного населення, зосереджена в Борзнянському, Ічнянському, Корюківському районах та в місті Чернігові. Найменша кількість – 2 середні підприємства на 10 тис. осіб наявного населення, спостерігається в Бобровицькому, Козелецькому, Ніжинському та Прилуцькому районах [10].

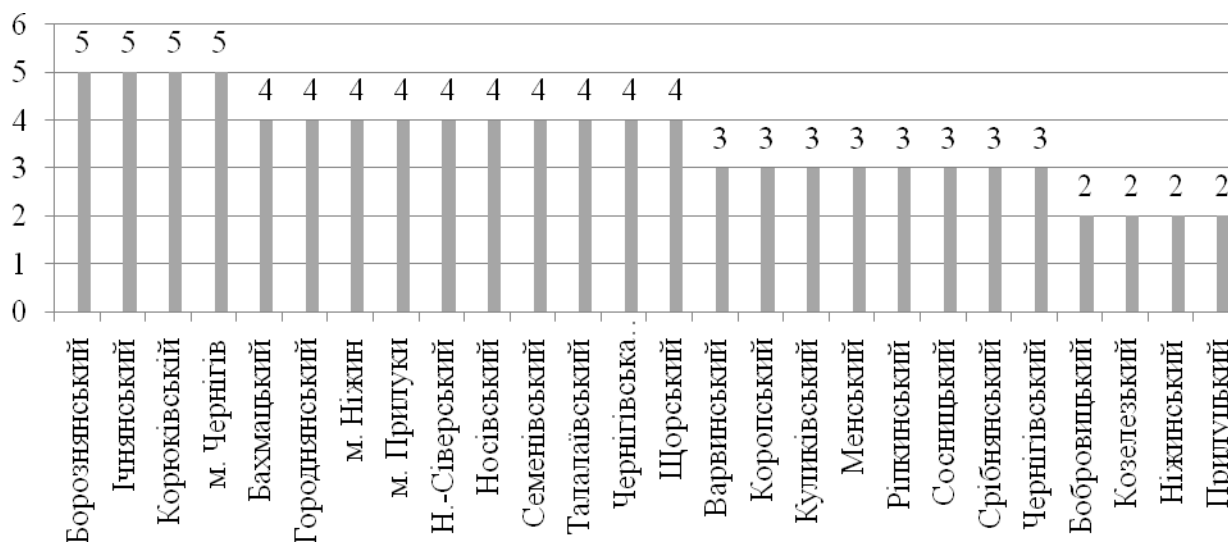

Рис. 2. Кількість середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення в Чернігівській області за 2011 рік

Джерело: [10]

Кількість малих підприємств за останні роки в Чернігівській області поступово зростає і становить 44 на 10 тис. наявного населення. Серед міст та районів області насиченість малих підприємств вище середньообласного показника тільки у місті Чернігові (72 одиниці) та Борзнянському районі (57 одиниць). Найменша кількість – у Прилуцькому (19) та Срібнянському (20) районах (рис. 3). Середній показник малих підприємств по Україні становить 70 підприємств на 10 тис. осіб наявного населення [11].

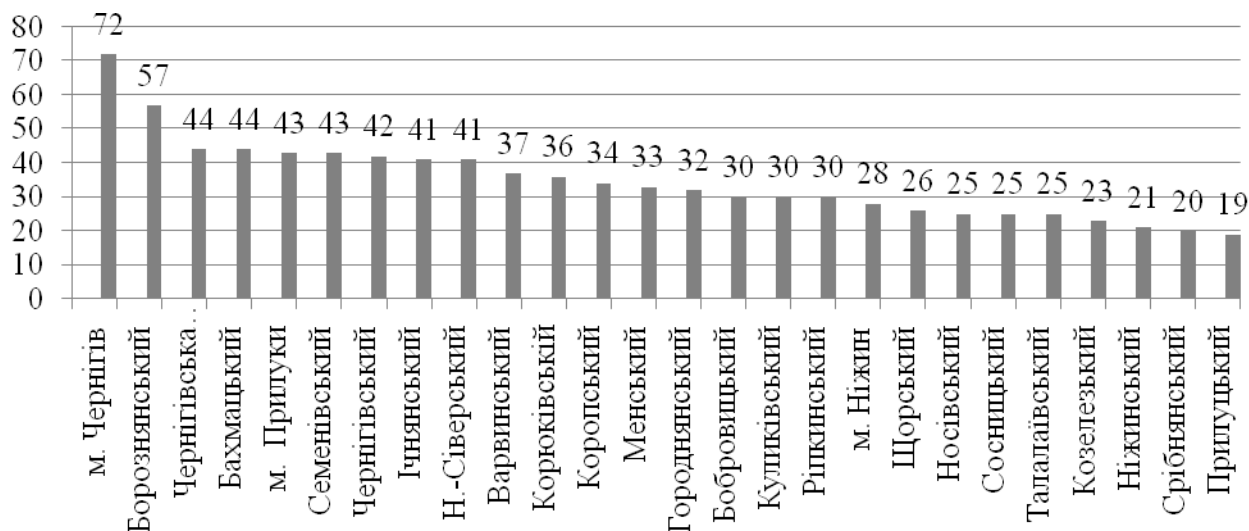

Рис. 3. Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення в Чернігівській області за 2011 рік

Джерело: [11]

Малий і середній бізнес розвивається майже у всіх галузях господарського комплексу області. За видами економічної діяльності традиційно найбільшою є частка підприємств, які діють у сфері торгівлі, обслуговування населення, сільському та лісовому господарстві. Крім того, вагома соціальна роль бізнесу визначається у його забезпеченні роботою працездатного населення досліджуваної області, створенні нових робочих місць.

Для більшого уявлення про діяльність малих підприємств у Чернігівській області проаналізуємо їх основні показники розвитку, які подані у таблиці 1.

Таблиця 1
Основні показники розвитку малих підприємств у Чернігівській області за 2009-2011 роки

Показник	Рік		
	2009	2010	2011
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	52	37	44
Кількість найманих працівників на малих підприємствах	39589	38381	37940
Кількість найманих працівників на малих підприємствах у розрахунку на одне підприємство	7	9	8
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн. грн.	4794,4	5354,1	6016,9
Збиток до оподаткування, млн. грн.	381,9	426,7	406,4
Прибуток, млн. грн.	212,1	258,2	495,1

Джерело: [10; 11]

З таблиці 1 видно, що кількість найманих працівників з кожним роком зменшується і в 2011 році становила 37940 осіб. При цьому, середня кількість найманих працівників на одному малому підприємстві була 8 осіб, тоді як на середньому значно більше – понад 130 осіб. На підприємствах області в 2011 році кількість зайнятих становила майже 96 тис. осіб, з них 98,2% це наймані працівники (штатні та позаштатні), більшість з яких працює на середніх підприємствах – 57,8 тис. осіб, решта на малих [11].

Розглядаючи чисельність працюючих у малому і середньому бізнесі в адміністративно-територіальному розрізі, можна зазначити, що кожна друга особа працює на підприємствах, які розташовані в містах обласного підпорядкування Чернігові, Прилуках та Ніжині. Крім того, майже 80% нових робочих місць, введених в дію протягом минулих років в області, створено у сфері малого бізнесу. Так, кількість найманих працівників на малих підприємствах в місті Чернігові в 2011 році становила 16618 осіб. Їх частка у загальній кількості найманих працівників у місті відповідає приросту на 1% і становить 30,8%. Рівень зайнятості на малих підприємствах у відсотках до кількості населення працездатного віку становила 9,0%, що на 3% вище ніж середній по області та на 0,4% більше у порівнянні з аналогічним періодом. Частка найманих працівників на середніх підприємствах у місті Чернігові у загальній кількості найманих працівників становить 42,7% [12; 10].

Щороку зростає середня заробітна плата найманих працівників, яка в 2011 році на малих підприємствах зросла на 16,5%, на середніх на 19,8% і становила відповідно 1161,92 та 1656,74 гривень/місяць. Найбільша заробітна плата у сфері малого бізнесу зафіксована у Прилуцькому (2311,93 грн.), Н.-Сіверському (1772,12 грн.) та Бобровицькому (1655,74 грн) районах, а на середніх підприємствах – у м. Ніжині (1954,38 грн.).

Малим і середнім бізнесом у 2011 році забезпечено дві третини обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) від загального обласного показника. Обсяг реалізації малими підприємствами склав понад 6 млрд. грн., середніми більше 12 млрд. грн., а це, відповідно, кожна четверта та друга гривня від загального обсягу реалізації [4; 10].

Популярною формою господарювання в області залишається фізична особа-підприємець. Така форма ведення бізнесу приваблює більш доступною процедурою реєстрації, меншим податковим навантаженням та відсутністю щомісячного звітування перед державними органами статистики. Простота, мінімальність витрат на оформлення процедур обліку та звітності у цієї категорії підприємств дає можливість залучати до роботи вагому частину працездатного населення і розвивати власну справу.

Таких підприємств щорічно реєструється близько 3-4 тис. осіб і їх кількість налічує 43,6 тис. осіб. У трудових відносинах з суб'єктами господарювання – фізичними особами перебуває 18,8 тис. громадян. Протягом минулого року надходження до місцевих бюджетів від діяльності суб'єктів малого бізнесу збільшились у більшості районів та містах. За січень-вересень 2012 року надходження в порівнянні з відповідним періодом минулого року зросли більше ніж на половину (на 59,6%) і склали 217,8 млн. гривень. Це п'ята частина всіх надходжень (20,1%). В окремих районах цей показник суттєво впливає на формування дохідної частини бюджету і складає, зокрема, у Ніжинському (33,7%), Семенівському (33,2%) та Менському (25,2%) до загальної кількості надходжень [11; 4].

Також поступово зростає питома вага надходжень від діяльності середнього підприємництва, яка у 2011 році становила 222,4 млн. грн., що на третину більше, ніж у 2010 році [12]. Проте залишає бажати кращого ситуація стосовно фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування малих підприємств міста Чернігова. Так, лише 49,5% підприємств одержали прибуток.

Аналізуючи тенденції розвитку малого і середнього бізнесу, можна зробити висновок, що за останні роки в Чернігівській області спостерігаються позитивні зрушення. Але діяльності малих і

середніх підприємств в області перешкоджає ряд негативних чинників, як специфічних для Чернігівського регіону, так і таких, що мають загальний для України характер:

- недосконалість нормативно-правового регулювання підприємництва;
- диспропорції у розвитку малого і середнього бізнесу по районах та містах області;
- недостатній розвиток та неефективне функціонування ринкової інфраструктури підтримки підприємництва;
- адміністративні умови реалізації бізнесу і як наслідок низька інноваційна активність малого бізнесу;
- обмеженість доступу підприємців до фінансово-кредитних ресурсів та їх висока вартість [7];
- обтяжлива система здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;
- недостатня ефективність реалізації державної регуляторної політики;
- досить складна процедура отримання в районах адміністративних послуг, в певних випадках і документів дозвільного характеру;
- низький рівень інноваційної діяльності в бізнесі;
- недостатня ефективність зусиль місцевих органів влади щодо захисту прав суб'єктів малого та середнього бізнесу та підприємців щодо соціально-економічного розвитку територій [10; 12].

Для подолання зазначених проблем, підвищення активності діяльності малого і середнього бізнесу в Чернігівській області було створено Обласну програму розвитку малого і середнього підприємництва на 2013-2014 роки [10]. Метою цієї Програми є спрямування дій місцевих органів влади, суб'єктів малого і середнього бізнесу, громадських організацій підприємців, їх об'єднань на створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, поліпшення інвестиційного клімату, забезпечення конкурентоспроможності бізнесу та підвищення його ролі у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку регіону, формування і впровадження ефективного державно-громадської системи обслуговування, підтримки і захисту сфери підприємництва.

Для досягнення головної мети обласної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2013-2014 роки в Чернігівській області визначено ряд заходів за різними напрямками:

- 1) впорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності;
- 2) фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка;
- 3) ресурсне та інформаційне забезпечення;
- 4) формування інфраструктури підтримки підприємництва;
- 5) удосконалення системи надання адміністративних послуг.

Виконання поставлених завдань Програми, дасть можливість в Чернігівському регіоні збільшити кількісні та якісні показники діяльності малого і середнього бізнесу, підвищити освітній рівень широких верств населення від здобуття знань до започаткування та ведення власної справи, спростити отримання адміністративних послуг, підвищити соціально-економічний потенціал області тощо.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи вищевикладене, можливо зазначити, що завдяки своїй гнучкості малі та середні підприємства швидко реагують на ринкові зміни, здатні вчасно переробити технологічний процес і представити на ринок конкурентоспроможну продукцію; сприяють росту зайнятості, формуванню підприємницької культури, рівномірному розвитку регіонів, активній інноваційної діяльності; ініціюють нагромадження капіталів; згладжують соціальні конфлікти, поліпшують становище домашніх господарств.

На прикладі Чернігівської області можна побачити, що на діяльність підприємств малого і середнього бізнесу впливає багато негативних чинників, які зменшують темпи його розвитку. За рахунок створення сприятливих правових, економічних, організаційних та інших умов для стабільної та ефективної роботи суб'єктів малого і середнього бізнесу, підвищення ролі цього сектора в економіці області та вирішенні соціально-економічних проблем розвитку регіону, можна досягти в майбутньому позитивних тенденцій соціально-економічного розвитку в Чернігівській області.

Література

1. Бутко М.П. Роль малого підприємництва у прискоренні процесів інноваційного розвитку в Україні / М.П. Бутко, ОВ. Попело // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 49-53.
2. Благодарний О.І. Стан розвитку малого підприємництва Донецької області 2006-2010 рр. [Електронний ресурс] / Благодарний О.І., Юріна Н.О., Скобцова Г.В. // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 1. – (27). – С. 12-18. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evd/2012_1/2.pdf
3. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З.С. Варналій. – 4-те вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2008. – 302 с.

4. Воротіна Л.І. Можливості збереження підприємств сектору малого бізнесу економіки України / Л.І. Воротіна // Теоретичні та прикладні питання економіки: Зб. Наук. пр. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – 2009. – Вип.19. – С. 32-38.
5. Герасимчук З.В. Теоретичні засади формування конкурентних переваг малого підприємства як основи підвищення рівня його конкурентоспроможності / З.В. Герасимчук, Н.В. Ракша // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2009. – № 3 (4). – С. 32-41.
6. Данилишин Б.М. Державна підтримка та податкове регулювання підприємницької діяльності в Україні : монографія / Б.М. Данилишин, О.М. Кондрашов. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 296 с.
7. Долгальова О.В. Удосконалення діяльності бізнес-асоціацій як невід'ємної складової інфраструктури підтримки малого бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / Долгальова О.В. // Економічний вісник НТУУ "КПІ". Секція «Державне управління». – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evkpi/2008/2DU/12.pdf
8. Егоров П.В. Управление развитием предприятий малого бизнеса: монография / П.В. Егоров, Е.И. Карпова. – Донецк: Издательство ООО «Лебедь», 2007. – 232 с.
9. Кредисов В.І. Підприємництво – вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою / В.І. Кредисов. – К.: Знання України, 2003. – 327 с.
10. Обласна програма розвитку малого і середнього підприємництва на 2013-2014 роки в Чернігівській області [Електронний ресурс]: за даними сайту / Офіційний веб-сайт Чернігівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: http://cg.gov.ua/web_docs/1/2012/12/docs/Prog13-2014.pdf
11. Основні показники діяльності малих підприємств в Чернігівській області у 2011 році [Електронний ресурс]: за даними сайту / Офіційний веб-сайт Головного управління статистики в Чернігівській області. – Режим доступу: <http://chernigivstat.gov.ua/>
12. Програма підтримки малого та середнього підприємництва у м. Чернігові на 2013-2015 рр. [Електронний ресурс]: за даними сайту / Офіційний веб-сайт Управління споживчого ринку та підприємництва Чернігівської міської ради. – Режим доступу: <http://www.chernigiv-biznes.com.ua/ua/2012-08-16-20-49-26/222-2013-2015>
13. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь / [О.В. Андреев, К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.М. Геєць, Е.М. Лібанова та ін.]. – К.: Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, 2010. – 219 с.
14. Рижаківа Г.М. Прогнозування обсягів реалізації продукції малих підприємств України / Г.М. Рижаківа // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 6. – С. 143-145.